

Проблемні аспекти формування інноваційної моделі агропромислового виробництва регіону

Постановка проблеми. Функціонування агропромислового виробництва в Україні, забезпечення його конкурентоспроможності та інноваційності, безумовно, наслідують регіональний вимір, у тому числі й у формуванні інноваційної моделі. Кожний регіон (область) володіє певним конкурентним потенціалом, сформованим композицією природно-економічних, ресурсних, організаційно-господарських, інтелектуально-інноваційних та інших характеристик продуктивних сил і виробничих відносин. Проблематика інноваційного моделювання в науково-практичному плані впливає з реалій забезпечення ефективності, конкурентоспроможності, а також різнобічної значимості агропромислового виробництва для будь-якого регіону (області) нашої держави. Актуальність проблеми визначена необхідністю зростання продуктивності за рахунок інновацій. Питання в тому, що регіональна агропромислова економіка (виробництво) вибудовує логіку функціонування, відповідну науковому, ресурсному, інфраструктурному, організаційному потенціалу, результатів його капіталізації ринком. Досліджуваний регіон – Миколаївська область – у системі використання інноваційного аграрного потенціалу займає чільне місце завдяки своєму розташуванню, а за відсутності чіткого концептуального бачення зазначеної проблеми наш дослідницький пріоритет полягає в об'єктивності її постановки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційність економіки й господарських суб'єктів, економічного розвитку взагалі

є відносно сталим аспектом досліджень, на який звертають увагу чимало дослідників. Сама проблематика інновацій вважається пріоритетною, досконалою у постановці, починаючи з досліджень Йозефа А. Шумпетера «Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, відсотка та економічного циклу» [1]. У цій праці він обґрунтовано довів значимість інновацій у формуванні ефективної (інноваційної) моделі економічних відносин. Ідеї Й. Шумпетера стали каталізатором, основою для досліджень в інноваційній теорії у широкому її розумінні, які донині вбачають в інноваціях, становленні інноваційної моделі головний ресурс соціально-економічної ефективності. З таким підходом погоджуємося і ми, але наукова дискусія триває, набуваючи нових граней. В еволюційному вимірі слід відзначити важливість досліджень М. Кондратьєва [2], Б. Санто [3], М. Туган-Барановського [4], які підтвердили безумовну інноваційність економіки задля її ефективного, конкурентоспроможного розвитку як ознаку, що не має альтернативи.

Сучасна теорія й методологія інновацій, інноваційного розвитку в загальнонауковому плані дискусії, а також агрогалузевому, представлена дослідженнями В. Гейця [5], В. Семиноженка [5], Л. Федулової [6], Е. Харгадон [7], В. Шебаніна [8, 9], С. Володіна [10], О. Шпикуляка [11, 12, 13] і М. Грицаєнка [11], Ю. Лупенка [13], М. Маліка [13], О. Крисального [14] та інших науковців [15 – 20].

Результати наукових напрацювань зазначених авторів стосуються теорії, методології, практики інноваційного розвитку економіки й агропромислового виробництва зокрема. Цінність таких досліджень безсумнів-

---

* Науковий керівник – В.С. Шебанін, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НААН.
© В.П. Рибачук, 2016

на, проте у сенсі наукового пізнання агроінноваційних процесів, поглиблення потребують такі проблемні напрями, як: теоретичні засади інновацій та інноваційного розвитку; теорія інноваційної моделі у розвитку економіки; узгодження процесів інноваційного забезпечення з концепцією інноваційної моделі й сталого розвитку агропромислового виробництва; методичні засади та практичні апробації інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві через призму аналітичних розрахунків і розробки концептуальних положень удосконалень даного процесу в регіональному вимірі із зіставленням із загальнодержавним.

Мета статті – формулювання теоретико-методичних засад, здійснення аналітичного оцінювання та розкриття проблемних аспектів формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва регіону.

Виклад основних результатів дослідження. Економіка, суспільство, виробництво залежні від інновацій, бо вони наділені властивостями поліпшення, упорядкування, підвищення ефективності взаємодії у створенні додаткового продукту. Генеза інноваційної теорії вказує на те, що інновації, інноваційний розвиток завжди були флагманами формування будь-яких видів ефективності, продуктивності, визначали моделі господарського порядку [1 – 5]. Необхідність запровадження інновацій безумовна й прямує до визначеної інноваційної моделі.

Інноваційна модель – визнаний орієнтир, який є бажаним для досягнення, у тому числі у вимірі врахування проблем і ресурсних характеристик агропромислового виробництва. Роблячи ставку на дослідницький пріоритет у представленні заявленої проблематики на прикладі конкретного регіону, маємо на увазі виключну значимість агрогосподарювання для економіки України (див. табл. далі за текстом).

Теоретична конструкція та методологічні узагальнення змістовно-функціональних характеристик інноваційної моделі загалом сформовані наукою й за визначенням – це особливий спосіб виробництва, заснований на системному підході до створення, запровадження інновацій у діяльності зі взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин.

В агропромисловому виробництві України ситуація особлива, оскільки яскраво виражена інституційна основа становлення інноваційної моделі практично не проглядається, а система відносин на ринку характеризується невизначеністю. Мотивації побудови національно-адаптивної інноваційної моделі незадовільні, адже відсутність зрозумілих «правил гри» змушує підприємців обмежувати попит на інновації точковими удосконаленнями.

Деструктиви у механізмі інноваційного забезпечення дають підстави стверджувати, що в Україні так і не сформована інноваційна модель, а також не визначені рамки її організаційного оформлення. Той тип моделі інноваційного розвитку, який нині представлений, вважаємо неадаптованим до ринкової моделі економіки, тому вона залишається сировинною з окремими прогресивними укладами. Причина в тому, що входження вітчизняної науки й системи інновацій у ринок відбулося на засадах невизначеності. Регіональний дисонанс є ще більшим, зокрема в агробізнесовому аспекті організації інноваційного процесу.

Галузевий аспект (агросектору) має свої особливості в плані теоретико-методичних обґрунтувань інноваційності розвитку галузі. Наукове трактування інноваційної моделі в аграрному секторі має відмінну методологію організації інноваційного процесу.

Аграрний сектор економіки, село, селянство як «коліска» науково-технічного прогресу пройшли тривалий шлях, повсякчас формуючи підвалини добробуту конкретної людини, підприємства, галузі, території, регіону. На кожному історичному етапі розвитку формувалася відповідна система інновацій, яка становила інноваційну модель аграрного сектору, імплементована у таких важливих сегментах, як: виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства, забезпечення підготовки кадрів, розвиток аграрної науки й інфраструктури трансферу інновацій, формування сприятливого підприємницького середовища, створення «якісної» системи соціально-побутового забезпечення на селі. Агроінновації невіддільні від процесу забезпечення певного рівня іннова-

ційності, а інноваційність виробництва визнана запорукою ефективності та сталості.

Рушії інноваційності агровиробництва, агросектора надзвичайно широкі, але їхні прояви й функціональність слід розглядати в узгодженні з особливостями галузі. Агропромислове виробництво України та окремих її регіонів (як Миколаївська область) акумулюють чимало проблем, «регіоналізація» яких нині є досить умовною, бо світ глобалізований.

У досліджуваному об'єкті (агропромислове виробництво) виявлено особливості, зумовлені природними факторами, терито-

ріальними ознаками, сільською ментальністю. Тут чимало проблем, які мають довгострокову природу впливу на перспективи інноваційності. Одна з таких – безумовна орієнтація на зовнішній ринок, вона ж виступає одним із дестимуляторів інноваційності.

Проте дослідження аналітичних показників розвитку агропромислового виробництва в нашій державі показують, що цей сектор економіки є найбільш динамічно зростаючим (табл.1) і навіть на перший погляд демонструє інноваційність.

1. Макроекономічні показники і місце агропромислового сектору в економіці України

Показник	Середнє значення		Рік				Середнє значення
	2001-2005	2006-2010	2011	2012	2013	2014	
ВВП (у фактичних цінах) – усього, млрд грн	296,8	849,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1479,5
ВВП із розрахунку на 1 зайнятого, грн	6202	18352	29519	32002	33473	36904	32915
Валова додана вартість галузі, млрд грн	33,1	60,4	110,0	113,2	132,4	160,5	129,0
Галузь у загальному обсязі валової доданої вартості (у фактичних цінах), %	12,7	8,2	9,4	9,0	9,9	11,8	10,1
Чисельність населення, зайнятого у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибництві: тис. осіб	4079	3345	3410	3496	3578	3091	3394
%	20,2	16,2	16,8	17,2	17,5	17,1	17,1
Обсяг валютних надходжень від експорту агропромислової продукції, млн дол. США	2941,1	8247,4	12804,1	17880,6	17024,3	16669,0	14564,2
Частка агропромислового сектору в загальному обсязі валютних надходжень від експорту по державі, %	11,8	16,8	18,7	26,0	26,9	30,9	38,2

Джерело: Статистичний збірник „Валовий регіональний продукт”; Статистичний щорічник України.

Підтвердженням цього висновку є динаміка: продуктивності – аналітично виражена через оцінку валового внутрішнього продукту, валової доданої вартості; ефективності – обсягу валютних надходжень від експорту агропромислової продукції. За даними таблиці 1, як продуктивність, так і ефективність зростають, незважаючи на системну суспільно-економічну кризу національної господарської системи. Наприклад, у найпроблемнішому для України 2014 році ВВП в агропромисловому секторі зріс, перевищивши

середні значення за період 2001–2005, 2006–2010 років у рази, а за 2011–2014 роки також, але на кілька відсотків. Аналогічною є ситуація з ВВП із розрахунку на 1 зайнятого в агропромисловому секторі, а також по валовій доданій вартості, при цьому чисельність зайнятого населення зменшується. Значимо, що частка агропромислового сектору в загальному обсязі валютних надходжень від експорту системно зростає – це також опосередковано підтверджує достатній рівень інноваційності, але інноваційна

модель галузі специфічна – заснована не на системній внутрідержавній інноваційній політиці, а на залежності від зовнішніх факторів. Загалом, і в регіональному вимірі зокрема, рівень інноваційної ефективності аграрної галузі формується за рахунок зовнішнього ринку – інвестицій, здобутих експортом сировинного товару. Це не зовсім добре, адже така залежність несе значні ризики, тому інноваційна модель не може бути стабільною.

Даючи регіональну оцінку аналогічним показникам (табл. 2), одержуємо двояке враження, адже не кожна область підтримує загальнодержавні зміни продуктивності агропромислового виробництва. Наприклад, Миколаївська область демонструє зниження, а Вінницька – підтримує зростання – це ще одне підтвердження висновку щодо регі-

онального виміру інноваційності, формування інноваційної моделі.

Миколаївщині притаманні особливості, які позначаються на загальних показниках ефективності та продуктивності – це головний проблемний факт формування інноваційної моделі агропромислового виробництва регіону, який наслідують результативне значення для всієї галузі (табл. 1 і 2). Ці особливості якісно вбудовують в наше дослідження через контури інноваційності у форматі сьогодення й перспективи, зокрема щодо оцінки можливостей побудови інноваційної моделі агропромислового виробництва з урахуванням регіонального виміру ресурсів, інфраструктури, продуктивності та ефективності, конкурентоспроможності. Дана область територіально наслідують інфраструктуру для експорту, що вкрай важливо, адже знаходиться в Причорноморському регіоні.

2. Питомі ваги «аграрного» ВВП регіонів в «аграрному» ВВП і ВВП економіки України, %

Область	Середнє значення		Рік				Середнє значення
	2001-2005	2006-2010	2011	2012	2013	2014	2011-2014
Питомі ваги в «аграрному» випуску продукції, %							
Вінницька	5,7	5,8	6,0	6,1	6,8	7,7	6,7
Миколаївська	2,9	3,2	3,6	3,2	3,7	3,6	3,5
Україна	100	100	100	100	100	100	100
Питомі ваги у випуску економіки України, %							
Вінницька	28,5	21,7	24,8	23,4	27,6	29,8	26,8
Миколаївська	14,8	11,9	15,1	13,5	17,4	18,4	16,2
Україна	11,2	7,9	9,0	8,6	9,9	11,4	9,7

Джерело: Статистичний збірник „Валовий регіональний продукт”; Статистичний щорічник України.

У досліджуваному регіоні на ринку представлені окремі підприємства – лідери, які демонструють високу соціально-економічну ефективність і, безумовно, є поборниками інноваційного шляху – основи конкурентоспроможності. Ці підприємства, зокрема «Нібулон», чільно виділяються навіть на світовому рівні, а на вітчизняному, регіональному й поготові. Причина цього в їхній інноваційності, фінансовій стабільності, економічній незалежності, що має величезне значення. Тому характеризуючи розвиток агропромислового виробництва, слід звернути увагу на їх результати як модельний орієнтир результатів розвитку. «Нібулон» фігурує на ринку агропродовольчої продукції як глобальний гравець з експорту зернових, володіючи при

цьому власною виробничою та інфраструктурною базою розвитку. Експорт останніми роками у питомій вазі зернових, реалізованих Україною на зовнішньому ринку, здійснений компанією «Нібулон», становив у середньому близько 10% щорічно. Вона постачала зерно у 30 країн світу, а у 2015 році дана господарська структура увійшла в рейтинг «Топ-500» компаній Центральної й Східної Європи. Це підтверджує загальну ефективність і конкурентоспроможність – тобто це «інноваційна модель» агропромислового підприємства, яка враховує регіональні, національні й навіть глобальні тенденції поширення інновацій.

Каталізатором ефектів агропромислового виробництва є розвиток аграрної науки, а ви-

знаним флагманом інноваційного забезпечення розвитку агропромислового виробництва в Україні, включаючи Миколаївську область, є Національна академія аграрних наук України (НААН). Перед Академією та її установами стоять завдання якісного інноваційного забезпечення агропромислового виробництва, такими повноваженнями їх наділила держава. На нинішній час, незважаючи на жорсткі економічні реалії розвитку науково-дослідницької справи, для цього є усі можливості, адже аграрна наука все-таки зберегла свій потенціал. У структурі Академії станом на 2014 рік налічувалося 44 наукові установи, в яких працювали 380 докторів і 1704 кандидати наук; 167 дослідних господарств; функціонувало вісім зональних центрів.

Національна академія аграрних наук України за рахунок науково-дослідницьких дій забезпечила значну частку інновацій в аграрній політиці й економіці України. Зокрема, за інноваційними складовими: рослинництво, насінництво – 67%, у тому числі озима пшениця – 75, круп'яні культури – 94%; тваринництво, племінні ресурси – 63%, у тому числі молочне скотарство – 90, свинарство – 72%; економіка, аграрна політика – 70%, наукове забезпечення законодавства – до 70, наукове обґрунтування Державних програм, Стратегій розвитку аграрного сектору економіки – до 80% (дані за 2012–2013 роки).

Разом із цим існують проблеми: триває процес іноземної монополізації наукоємного ринку України, наприклад, у 2013 році на вітчизняному ринку 76% насіння гібридів кукурудзи були імпортованими; з державного бюджету аграрна наука фінансується за залишковим принципом, фактично це лише заробітна плата співробітників наукових установ; незрозуміла, невиправдана конкуренція з університетською наукою, яка у свою чергу підтримується нині державою як пріоритет.

Філософія інноваційного розвитку агропромислового виробництва реалізується через інноваційну політику, а вона (політика) на сучасному етапі в Україні пасивна, зокрема щодо підтримки вітчизняних інновацій, тому іноземні «окупували» ринок.

Глибока криза інновацій і безсистемний підхід до збалансування виробництв є вели-

чезною проблемою, яка проявляється у фактичному виживанні виробників, натуральному виробництві (дрібний сектор) задля самозабезпечення, а інновації, на жаль, стали доступними лише великим гравцям. Це реалії України, а по окремих регіонах ситуація ще гірша, про що доводить вітчизняна аграрна наука [13]. Схожої позиції дотримуємося й ми.

Господарський комплекс аграрного сектору вже давно потребує національно-ідентичної моделі інноваційного розвитку. Проте слід враховувати регіональний аспект природно-економічного спрямування, який вимагає уникнення зрівнялівки з консолідації ресурсів окремого регіону на виробництві продукції, яка демонструє найвищу конкурентоспроможність, без урахування реальних потреб держави та соціуму. Прикладом є окремі сільськогосподарські культури, для яких є важливим зональний аспект.

В аграрному секторі економіки України, після реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств у ринкові структури різних організаційно-правових форм господарювання, галузь не набула позитивної динаміки інноваційності. Саме тому в регіональному вимірі значно змінилася структура бізнесу, в основі якої «повальний» перехід підприємців на виробництво низькозатратної сільгосппродукції – такої, яка моделює свою конкурентоспроможність за рахунок низької собівартості. Південні регіони перейшли на виробництво зернових і олійних, адже великі масиви землі дають змогу вирощувати ці культури з найменшими витратами, центральні й північні також значною мірою наслідують цей приклад.

Практично зникли деякі галузі, які без інновацій неможливо ефективно розвивати: овочівництво (залишилося переважно в господарствах населення і підприємствах навколо великих міст), вирощування цукрових буряків (на мінімальному рівні по країні, переважно в структурах, які володіють власною базою для переробки – їх кількість незначна), льонарство, хмелярство, а тваринництво у своєму розвитку характеризується ситуативністю в сільгосп підприємствах та постійністю (для самозабезпечення) в господарствах населення.

Висновки. Регіональний контекст інноваційного розвитку аграрного сектору економіки уможливорює оцінити реальний стан його інноваційного забезпечення з урахуванням природно-економічних умов і тим самим вибудувати найбільш раціональну, національно-ідентичну інноваційну модель. Нині, на нашу думку, така концепція бачення перспективи розвитку згаданого процесу може реально вважатися певною панацеєю від більшості проблем, які спіткали вітчизняне сільське господарство. Регіони, які будують свою економіку переважно на розвитку агрогосподарського комплексу, потребують

ефективної дифузії (поширення) інновацій. Від того, наскільки система інноваційного забезпечення відповідає реальним вимогам практики господарювання, залежить результат.

Один із найприйнятніших шляхів у побудові інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва України та досліджуваного регіону є впорядкування ефективності процесу дифузії інновацій, особливо в умовах дефіциту часу й фінансових ресурсів, що зі значним невикористаним продуктивним потенціалом землі забезпечить створення додаткового продукту.

Список використаних джерел

1. Шумпетер Йозеф А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, відсотка та економічного циклу; пер. з англ. В. Старка / Й.А Шумпетер. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
2. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Международный фонд Н.Д. Кондратьева и др.; Ред. колл.: Л.И. Абалкин (пред.) и др.; сост. Ю.В. Яковец. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 768 с.
3. Санто Б. Инновации как средство экономического развития : пер. с венг. / Б. Санто. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
4. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / М.И. Туган-Барановский. – К.: Наук. думка, 2004. – 368 с.
5. Гесць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Гесць, В.П. Семиноженко – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
6. Федулова Л. І. Інноваційна економіка / Л. І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
7. Харгадон Е. Управління інноваціями. Досвід провідних компаній; пер. з англ. А. Н. Свирид / Е. Харгадон. – М.: Вільямс, 2007. – 304 с.
8. Шебанін В.С. Наукове забезпечення інноваційного розвитку АПК як пріоритетний напрям діяльності аграрного університету / В.С. Шебанін // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 19-25.
9. Шебанін В.С. Освіта та наука як рушійні фактори інноваційного розвитку аграрної сфери України / В.С. Шебанін // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 94—98.
10. Володін С.А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку: [моногр.] / С. А. Володін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с.
11. Шпикуляк О.Г. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері: менеджмент та ефективність: моногр. / О.Г. Шпикуляк, М.І. Грицаєнко. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. – 424 с.
12. Шпикуляк О.Г. Роль науки в системі інституціоналізації ефектів науково-технічного прогресу / Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці: зб. матер. Всеукр. наук. – практ. конф., м. Вінниця, 12 квіт. 2016 р.: у 2-х т. – Т. 1 / редкол.: ВННІЕ ТНЕУ. – Тернопіль: Крок, 2016. – 212 с. – С. 46-47.
13. Лупенко Ю.О. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України : проблеми та перспективи : моногр. / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та інші]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 516 с.
14. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О. В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С.10–13.
15. Mensch G. Stalemate in technology: Innovation Overcome the Depression. – Cambridge: Mass, 1979. – 241 p.
16. Nelson R. National systems of innovations: A comparative analysis / R. Nelson. – Oxford: University press, 1993. – 544 p.
17. Freeman C. The Economics of Industrial innovation / Freeman C. – London, 1982. – 456 p.
18. Эндрю Дж.П. Возврат на инновации. Практическое руководство по управлению инновациями в бизнесе / Дж.П. Эндрю. – М.: Изд-во "Гревцов Паблишер", 2008. – 324 с.
19. Кетова Н.П. Стратегия капитализации инновационных ресурсов периферийных регионов России с учетом их ограниченности / Н.П. Кетова, В.Н. Овчинников // TERRA ECONOMICUS. 2014. Т. 12. № 1. – С. 92-105. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2014/06/29/1251094099/journal12.1-9.pdf>.
20. Родионов И.И. Мы неизбежно переключимся на инновационную модель / И.И. Родионов // Бюл. Инновационные Тренды. – 2011. – № 12. – С. 11-12. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/08/1270174305/15.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2016 р.

* * *